

SATURNALIJŲ ATSPINDŽIAI MARCIALIO EPIGRAMOSE

SKIRMANTĖ BIRŽIETIENĖ

Vilniaus universitetas

El. p. stbirziai@hotmail.com

SANTRAUKA

Straipsnis skirtas romėnų poeto, epigramos klasiko Marko Valerijaus Marcialio kūrybiniam palikimui. Marcialis – I a. poetas, kuris sąmoningai pasirinko kurti tik epigramas ir savo kūryboje suformavo bei įtvirtino satyrinės epigramos poetinius principus. Toks apsisprendimas verčia poetą nuolat teisintis, pateikti argumentus, įrodančius tokios kūrybos vertingumą, nes epigrama net ir tarp komišųjų žanrų užėmė žemiausią padėtį: ji visada buvo siejama su žodiniu žaidimu, ekspromtine kūryba, neverta būti pagrindine laisvo žmogaus veikla. Nors epigrama buvo gana griežtai varžoma metro, apimties, temų ir stiliaus reikalavimų, ji nebuvo laikoma kūryba, reikalaujančia didelio talento ir darbo. Be kitų bruožų, epigramai buvo būdingas leksinis laisvumas, kuris sieja daugelį komišųjų žanrų. Graikų filosofas Aristotelis tiek rimtųjų (tragedijos), tiek komišųjų (komedijos) žanrų kilmę sieja su religiniais bei ritualo dalykais. Marcialis epigramos laisvumą, obsceniškumą taip pat grindžia ryšiais su romėniškomis šventėmis, tarp kurių populiariausia – Saturnalijos, švęstos gruodžio pabaigoje. Beveik visos jo knygos pasirodė kaip tik prieš Saturnalijas ir visose jose yra epigramų, atspindinčių vienos iš linkmiausių romėnų švenčių nuotaikas bei tradicijas.

Pagrindiniai žodžiai: epigrama, Saturnalijos, komedija, fescenijos, mimas, sąmojis, leksinis laisvumas.

Vienas iš įžvalgiausių antikos teoretikų, graikų filosofas Aristotelis (384–322 m. pr. Kr.), savo darbais padaręs didelę įtaką ne tik filosofijos, bet ir kitų mokslo sričių raidai, buvo ir seniausio išlikusio literatūrologinio traktato „Poetika“ autorius. Nors šį darbą Aristotelis laikė eksoteriniu, lyg ir mokslo popu-

liarinimo veikalu, t. y. skirtu ne vien jo mokyklos klausytojams, bet plačiajai visuomenei, visiems besidomintiesiems to meto mokslo įžvalgomis, jame, ištyrinėjęs žinomus literatūros fenomenus, suradęs jiems vietą tarp kitų meno rūšių, apibendrindamas nusakė bent tris esminius dalykus: permąstė jau Platono pateiktą mimetinę meno ir literatūros kilmės teoriją¹; išskyrė tris literatūrinio pasakojimo rūšis, t. y. dabartinius istorinius žanrus – epą, lyriką, dramą²; nusakė esminius skirtumus tarp rimtosios ir komiškosios literatūros³. Aišku, Aristotelio „Poetika“ panašesnė į užrašus, nuosekliai joje ištyrinėta tik tragedijos poetika. Tačiau jis vis dėlto apima ir vėliau išplėtotus literatūros mokslo pradus. Mūsų tyrinėjimui svarbus filosofo teiginys apie literatūros ryšį su religija: tiek tragedijos, tiek komedijos kilmė susijusi su improvizacijomis per religinius ritualus: tragedijos pradžia susijusi su ditirambų (dievą Dionisą šlovinančių himnų) choru, o komedija – su atlikėjais falinių dainų, kurios dar Aristotelio laikais buvo išlikusios daugelyje Graikijos vietovių ir dainuojamos per žemdirbių šventes (koma)⁴. Filosofo pateiktas komiškųjų dainų pavadinimas rodo, kad labai svarbus vaisingumo švenčių, kurios švenčiamos dažniausiai prasidedant ir baigiantis žemdirbiškų metų ciklui ir kurių tikslas – paskatinti žemės vaisingumą, užtikrinti kitų metų derlių, elementas buvo kūniškumas, būtent su žmogaus kūnu susiję elementai – tiek materialūs kulto reikmenys, tiek kūno apnuoginimas, tiek tam tikra leksika, kurią perėmė komiškieji literatūros žanrai⁵. Komiškumas ir antikos filosofų, ir vėlesnių laikų grožio tyrinėtojų buvo nesuvokiamas be juoko. Juokas, pasak Aristotelio, būdingas tik žmogui, išskiriantis jį iš kitų gyvūnų⁶, galbūt priartinantis prie dievų, nes, anot graikų mitinių vaizdinių, būtent Olimpas, dievų buveinė, yra ta vieta, kur valdo džiaugsmo deivės charitės, ten tvyro gera nuotaika ir skamba dieviškas nevaldomas juokas⁷. Komedijos, komiškosios pozijos juokas yra tam tikros rūšies: kadangi yra moraliniu atžvilgiu blogesnių žmonių imitacija, komedija neturi peržengti juokingumo, kuris yra tam tikros

1 Aristotelis. *Poetika*, 1447a–1449a. Vertime į lietuvių kalbą Aristotelio *mimesis* (žr. Aristotelis, 1989. *Poetika*. Kn.: Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. V., 277–320, vertė M. Ročka) verčiamas lotynišku žodžiu *imitacija*, kuris galbūt pasirinktas norint nubrėžti skirtumą tarp primityvaus, intelektualaus žmogaus neverto tikrovės mėgdžiojimo, kopijavimo (žr. Platonas. *Valstybė*, X 596–603b) ir kūrybinio proceso, kai tikrovė kuriama pagal tikimybės ir būtinybės dėsnius, kurie yra svarbios Aristotelio estetinės teorijos atramos.

2 Aristotelis. *Poetika*, 1448b.

3 Ten pat, 1448a–1449b; 1451b.

4 Ten pat, 1449a.

5 Vienas iš ryškiausių pavyzdžių – senoji atikinė komedija, kurios verbalinė raiška tiesiogiai sieja ją su kultinėmis šaknimis – falinėmis dainomis. Kūniškumo įtaką kitos graikų komiškosios formos – mimo – raidai savo fundamentalioje studijoje nagrinėja H. Reichas (Reich 1903).

6 Arist. *De partibus animalium*, III.

7 Hom. Il. I.599 ir Od. VIII.327.⁷ *ἀσθετος γέλως*.

rūšies trūkumas, neteikiantis skausmo ir nekenksmingas, ribų⁸. Taip susilieja etinis ir estetiškas juoko atspalviai: komiškas pasitelkiamas tada, kai kalbama apie dalykus, kurie yra gyvenimo dalis, bet jų neįmanoma kilniai perteikti⁹. Juokingumo pabrėžimas, įvairaus pobūdžio ir intensyvumo juokas, pašaipa buvo būdingi daugeliui antikinių švenčių, čia ypač išsiskyrė romėniškosios *fescenijos*¹⁰ (*Fescennina carmina*) – dialogo formos dainelės, pradžioje dainuotos per derliaus nuėmimo, vynuogių skynimo šventes¹¹, vėliau – švenčiant triumfą ir vestuves, išjuokiančios šių iškilmių kaltininkus: buvo tikima, kad tokiu būdu triumfatorių jo kariai apsaugo nuo „dievų pavydo“, neleidžiama jam pasijusti pernelyg galingam, primenama, kad jis tik žmogus¹²; jaunavedžiams tokiu būdu buvo linkima vaisingos santuokos, jie buvo saugomi nuo blogos lemties¹³. Tarp linksmiausių romėnų švenčių išsiskyrė Saturnalijos, italikų dievui Saturnui skirta šventė. Iš daugelio romėnų autorių tekstų galima nesunkiai rekonstruoti tiek šventės paskirtį, tiek jos eigą, atributus, ritualus, kitimus, suvokti jos simbolinę prasmę, kurią išreiškė į visumą sujungti atskiri jos elementai. Dievas Saturnas – vienas iš seniausių romėnų dievų, jau 497 m. pr. Kr. Romos forume jam buvo paskirta šventykla, pastatyta anksčiau ten buvusio aukuro vietoje. Saturno vardas liaudies etimologijoje buvo siejamas su lotyniška šaknimi *sat-*, kuri reiškė „sėja“ (plg. lot. *sero, sevi satum, serere* – „sėti“), taigi Saturnas pirmiausia buvo suvokiamas kaip sėjos, pasėlių dievas¹⁴. Apie III a. pr. Kr. pradžią jis buvo suta-

8 Aristotelis. Poetika, 1450a.

9 Apie šią būtinybę įtikinimai samprotauja N. Hartmanas (Гартман: 646–649).

10 Festo žodyne aptariant pavadinimo kilmę šis žodis kildinamas iš etruskų miestelio Fescenijaus. Vėliau dainelių pavadinimas buvo susietas su žodžiu *fascinum* – „užkalbėjimas; falas“, ši etimologija labai atitiko išlikusių pavyzdžių turinį (Тронский: 269). Kol kas šio pavadinimo etimologija nėra galutinai nustatyta, bet dažniau laikomasi pirmosios versijos.

11 Šį paprotį mini Horacijus laiške Augustui (Hor. *Epist.* II 1, 140–160), kartu ir įdomiai papasako-damas romėniškosios poezijos istoriją: fescenietiškos dainelės jam atrodo kaip folklorinė poezijos rūšis (iš ištraukos sužinome ir apie turinio elementus, ir apie jos dialoginę formą, ir metrinę struktūrą), kurios turinio laisvumas buvo suvaržytas įstatymais. Tai mini ir Ciceronas dialoge *Apie valstybę* (Cic. *De re publ.* IV 11): jis sako, kad pagal XII lentelių įstatymus, kuriuose mirties bausmė numatyta labai retai, ji buvo skiriama tam, kuris dainuos arba sukurs daineles, linkinčias blogo, šmeižančias ar išjuokiančias kitą asmenį.

12 Svetonijus Cezario biografijoje cituoja net porą dainelių, kurias traukė Cezario kariai per galų triumfą, pvz.: *Slėpkite žmonas, miestiečiai, vedame pliką ištvirkėlį. / Romoje prisiskolinęs aukso, Galijoje iššvaistė.* (Vertė J. Mažiulienė) Beje, iš teksto matyti, kad tai nebuvo kūryba *ex tempore*, dainelės nuolat buvo kuriamos ir cirkuliavo tarp žmonių (Suetonius. *De vita Caesarum*, I 49, 51).

13 Vestuvinių „pajuokavimų“ galima rasti užfiksuotų Katulo rinkinyje: gana žymus jo epitalamijus Manlijaus ir Vinijos vestuvėms (*Catulli Veroniensis liber*, 61) kviečia: *Ne diu taceat proci/fescennina locatio ... („Te nebetyli ilgiau fescenietiški juokeliai“ (61, 126–127). Iš tolesnio teksto galima šiek tiek spręsti apie vestuvinių fescenijų struktūrą, leksiką, net tikslą. Apie Katulo epitalamijus plačiau žr. Šarkauskienė: 27–36.*

14 Varr. V 64; Macrob. Sat. I 10, 10.

patintas su graikų dievu Kronu¹⁵, prarijusiu penkis savo vaikus, vėliau nuverstu sūnaus Dzeuso. Tai leido suvokti jį kaip laiką, praryjantį visa, ką pats pagimdė. Nežinia, kokios buvo Saturno pirminės funkcijos ir globojamos sferos, bet jis buvo imtas garbinti kaip „aukso amžiaus“, kai žemė pati viską davė, visi buvo lygūs ir laimingi, dievas. Jis buvo laikomas vienu iš pirmųjų Lacijaus valdovų, atvykusiu po to, kai Dzeusas paveržė iš jo viešpatavimą pasaulyje. Lacijuje jis buvo sutiktas čia karaliavusio dievo Jano. Šis pasidalijo su Saturnu valdžia. Saturnas savo pavaldinius išmokęs žemdirbystės, vynuogių auginimo, sėslaus gyvenimo, todėl visa Italijos žemė imta vadinti Saturno žeme (*Saturnia tellus*)¹⁶. Saturno šventė Saturnalijos buvo švenčiamos nuo senų laikų, bet geriau žinoma apie Saturnalijas nuo 217 m. pr. Kr., kai jos buvo pakeistos, kaip sako romėnų istorikas Livijus, ir nuo tada visada prasidėdavo gruodžio 17 d. aukojimu Saturnui, *lektisternijaus* įrengimu, kur puotaudavo senatoriai, ir puota žmonėms¹⁷, kuri iš pradžių tęsdavosi visą naktį, o vėlesniais laikais pailgėjo iki septynių dienų. Per šventę buvo nepaisoma luomų, socialinės padėties pančių, šeimininkai su vergais pasikeisdavo pareigomis ir drabužiais. Visur įsiviešpataudavo nevaržomos linksmybės, buvo gausiai puotaujama, liedavosi vynas, žmonės keisdavosi dovanomis, dažniausiai molinėmis statulėlėmis (*sigilla*), kurios buvo aukojamos ir Saturnui, šviestuvais, juokais būdavo renkamas Saturnalijų karalius. Šventėje netrūkdavo ir veiksmų bei leksinio laisvumo, laikinai nusistovėjęs kitoks vergo ir šeimininko santykis leisdavo nepaisyti įprastų normų, pareigų. Tai buvo smagus prisiminimas apie mitologinius Saturno karaliavimo laikus, visuotinės laisvės, lygybės, gausos metą. Šventė buvo labai populiari, gyvavo iki pat antikos pabaigos, dalį jos elementų perėmė ir krikščioniškosios metų pabaigos šventės.

Saturnalijos minimos nemažoje dalyje romėnų rašytojų tekstų, ypač tai pasakytina apie „nerimtąją“ literatūrą, poetų, komedijų rašytojų, epistolinę kūrybą, t. y. tekstus, susijusius su aktualia tikrove, kai atsisakoma mito erdvės, kuri buvo įprasta „rimtųjų“ žanrų (epo, tragedijos, himnų) kūrėjams. Saturnališkiausias romėnų poetas neabejotinai yra I a. epigramų kūrėjas Markas Valerijus Marcialis. Šį teiginį lyg trys kolonos paremia trys argumentai: didžioji dalis Marcialio epigramų rinkinių pasirodė kaip tik artėjant šioms šventėms; su Saturnalijomis susijusi bendra nemažos dalies epigramų nuotaika, Saturnalijos tiesiogiai ir asociatyviai dažnai minimos poeto eilėse; galiausiai Saturnalijų ir į jas panašių romėnų švenčių dvasia Marcialis pateisina savo kūrybos obsceniškumą,

15 Мифы народов мира, т. 2: 417.

16 Taip pasakoja Vergilijaus komentatorius Servijus, aiškindamas Eneidos VIII giesmės eilutes, mini ir Makrobijus (Macrob. Sat. I 7; 27 – 36; 8 4–5).

17 Liv. XXII 1, 19. Lektisternijus – „dievų puota“. Tai aukojimo rūšis, kai dievų atvaizdai išdėliojami ant gultų, lyg tikrai dalyvautų puotoje.

laisvumą, šias epigramos žanrines ypatybes tiesiogiai sieja su Saturnalijų ir kitų vaisingumo švenčių tradicija. Panagrinėkime kiekvieną iš šių įrodymų detaliau, sklaidydami poeto palikimo puslapius.

Atrodytų, lengviausiai pateikiamas yra pirmasis argumentas, susijęs su faktinėmis žiniomis apie Marcialio epigramų rinkinių publikavimą. Vis dėlto žinios nėra jau tokios tikslios ir lengvai randamos, nes jų ieškoti reikia I a., t. y. jos nuo mūsų nutolusios per beveik du tūkstantmečius. Nesileisdami į painias tekstologines peripetijas, paminėkime, kad bendra mokslininkų ir šiuolaikinių Marcialio leidėjų nuomonė yra patikima. Tikrai žinoma, kad pats poetas sudarė visus savo poezijos rinkinius, jie sukomponuoti taip, kaip pačiam Marcialiui atrodė tikslinga, ir pasirodė tada, kai, poeto ar jo leidėjų, pardavėjų nuomone¹⁸, buvo tinkamiausias metas. Romos poetinėje padangėje Marcialis pasirodė 80 m., kai išleido *Reginių knyga*¹⁹, kur šmaikščiai ir gana pataikūniškai aprašomi reginiai, vykę Flavijų amfiteatro atidarymo proga. Knyga skirta imperatoriui Titui, kuris rūpinosi amfiteatro atidarymo iškilėmis, tai lemia ir bendrą meiliskajam jos toną. Po kelerių metų, gal apie 84 m. gruodį, pasirodo kartu publikuotos *Xenia* ir *Apophoreta*²⁰. Jau rinkinelių pavadinimai tiesiogiai kalba apie romėnų Saturnalijų tradicijas: per šias šventes buvo įprasta dovanoti smulkias dovanėles tiek puotų svečiams, tiek draugams, bičiuliams, taigi Marcialis sukuria lyg ir etiketes (poetas jas vadina graikišku žodžiu *lemmata* – „antraštės“), užrašus ant šių dovanų. Skaitydami šias epigramas galime gana tiksliai įsivaizduoti, kas buvo dovanojama: *ksenijos* – tai užrašai ant valgomų dovanų, nuo vištų, ančių iki įvairių rūšių vyno, rožių vainikų ir kvepalų, praversiančių per puotą; *apoforetai* – dveilii įvairioms smulkmenoms, pvz., čia minimos rašymo priemonės, nedidelio formato knygelės²¹, tualetiniai reikmenys, buitiniai rakandai, drabužiai ir t. t. Nuo 85 iki 95 m. beveik kasmet²² į metų pabaigą, t. y. artėjant Saturnalijoms ir dovanų metui, Marcialis sudaro po epigramų rinkinį, kurį ir skaityti kviečia linksmai, saturnališkai nusiteikus.

18 Marcialio leidėjai, iš kurių paprastai buvo galima ir įsigyti knygas, minimi paties poeto, beveik kiekviena poeto knygelė personifikuojama, ji lyg ir iškeliauja iš namų pas leidėjus, draugus, pvz.: Epigr. I 3,3–6; II 2; III 2; III 4; III 5; IV 86 ir kt.).

19 Marcialio leidimuose ji paprastai pateikiama pirmoji ir vadinama *Epigrammaton liber*.

20 Biržietienė 2000: 62–67. Daugumoje šiuolaikinių leidimų įdedamos kaip *Epigrammaton libri XIII ir XIV*.

21 Įdomi detalė knygos istorikui: Marcialis čia mini ne įprastus to meto bibliofilui papiruso ritinėlius, bet dar retą įdomybę – kodeksus: *Homerus in pugillaribus membranis* („Homerus pergamento kortelėse“), kuris apima ir Iliadą, ir Odiseją kartu (Epigr. XIV 184).

22 Žr. Sullivan, 15–52 passim.

Kokios mus pasiekė Saturnalijos pagal Marcialį? Net neskaičius kitų romėnų autorių, kur ši šventė taip pat minima ne kartą²³, Marcialio eilės puikiausiai perduoda šventės dvasią. Štai *Apoforetų* įžangine epigrama (*Epigr. XIV 1*) labai vaizdžiai ir detalai piešiama šventės aplinka: ir raitelis, ir senatorius, atsisakę oficialių togų, vilki tik naminiiais puotos drabužiais, edilas nesigėdija stebėti lošiantį savo prievaizdą, nors dėl vergo kaltės užšalo vandens talpyklos. Pasikeičia vietomis turtingas ir vargšas, kiekvienas puotos dalyvis turi gauti ar įteikti savo dovaną, todėl poetas siūlo, aišku, savo eiles. Įsivaizduojamas kritikas poetui prikiša, kad užstalėje užgimusi jo kūryba yra tik paiki niekai ir net dar prastesnė, poetas ir neneigia, bet nemato tinkamesnio užsiėmimo apgirtusiomis Saturno dienomis. Apdainuoti Troją, Tėbus ar niūrius Mikėnus šiuo metu būtų toks pats nepadorus, netinkamas veiksmas, kaip per Saturnalijas vietoj laisvesnio naminio drabužio vilkėti oficialią togą (*Nil lascivius est Charisiano: / Saturnalibus ambulat togatus*)²⁴. Todėl Marcialis leidžia savo epigramoms sušukti kartu su kiekvienu romėnu: *Io Saturnalia*²⁵ ir laisvai šėlioti. Jis kviečia skaityti jo epigramas šventiškai, saturnališkai nusiteikus, kai siela ilsisi ir liejasi vynas (savo knygelei sako: *Haec hora est tua, cum furit Lyaeus, / Cum regnat rosa, cum madent capilli*)²⁶).

Šventės dvasią poetui pirmiausia išreiškia verbalinis laisvumas, bet epigramos ir yra tinkama vieta tokiai leksikai, todėl tai nekenksminga. Lygiai kaip ir Saturnalijų perversmas, pasikeitimai, nusižengimai tvarkai: jie įgyja ritualinės svarbos ir galios, tampa išbandymu, įrodančiu ir patvirtinančiu bendruomenės tinkamą gyvenseną, sveikatą, idealus. Panašiai kaip per šventę profanuojami morališkai svarbūs visų romėnų simboliai, peržengiamos nuo seniausių laikų nusistovėjusios ribos ir protėvių įstatymais patvirtinta tvarka, taip ir epigramų žanro pagrindas yra žaidimas. Marcialis, sekdamas jau gyvuojančia tradicija, savo kūriniams apibūdinti vartoja įprastus „nerimtumą“ implikuojančius pavadinimus: *nugae, lusus, ioci, triciae, apinae, leves versus, carmina iocosa*²⁷; dažnas erotinis eilių atspalvis siūlo dar keletą pavadinimų – *lascivi versus, versus parum*

23 Iš žymiausių būtų Katulo „geriausios dienos“ (Cat. XIV, 15), Horacijus (Serm. II, 7), Ovidijus (Fast. V, nuo 331), Petronijus (Sat. 58.2), Plinijus Jaunesnysis (Epist. II 17, 24), besigiriantis, kad turi savo viloje nuošaliai įrengtų kambarių, kuriuose gali pasislėpti ir leisti tarnams nevaržomiems linksmintis, ir, aišku, Makrobijus, kuris savo intelektualus diskusijai suburia per Saturnalijas, taip pavadina savo dialogą ir pateikia daug šventės realiųjų.

24 Epigr. VI 24: Nėr už Chrisianą palaidiesnio: / Saturnalijų šventėj togą dėvi! (vertė A. T. Veličkienė).

25 Epigr. XI 24, 5: Mano eilėraščiai šaukia: „Io, Saturnalijos!“ (vertė A. T. Veličkienė).

26 Epigr. X 19, 19–20: Tavo valandos, kai Liajas siaučia / Ir plaukuos iškvėpintuos karaliauja / Rožė! Šičia mane ir Katonas skaito! (vertė A. T. Veličkienė). Liajas – Bakcho epitetas, reiškiantis „išlaisvintojas“. Katonas čia atstovauja visiems griežtų pažiūrų romėnams.

27 „Niekai, žaidimas, paikystė, lengvos, juokingos eilės“.

*severi*²⁸. Šie pavadinimai atsirado dar I a. pr. Kr. Katului ir jo amžininkams skaitant ir platinant Romoje graikišką aleksandriečių poeziją, kurios nemažą dalį sudarė ir epigramos. Graikiškai tokia kūryba buvo vadinama *παιγνία* – „žaidimas“. I a. pr. Kr. romėnai priėmė šią „žaidimo“, „nerimtumo“ idėją ir išsivertė pavadinimą pirmiausia į *nugae, lusus, ioci*. Visose knygose savo kūrybą poetas apibūdina kaip *ioci* – „juokeliai“, o jų kalbėjimo būdą kaip *simplicitas* – „paprastumas“, be nereikalingų potekusių (*Epigr. I praef. 6*). Epigramos, kuri atspindi visa, kas žmogiška, kur kiekvienas lapelis kvepia žmogum (*Epigr. X 4 10*), kalba taip pat yra žemiška, visiems suprantama lotynų kalba. Epigramų kalbos apibūdinimą papildo *lasciva verborum veritas* (*Epigr. I praef. 9–10*), kuri tiesiog įprasta ir meniškai būtina epigramoms (*Epigr. I praef. 9–10: Lascivam verborum veritatem, id est epigrammaton linguam, excussarem, si meum esset exemplum...²⁹*). Marcialis ne kartą pabrėžia, kad tokia leksika – estetiškai privaloma epigramoms (*Epigr. I 35, 10–11: Lex haec carminibus data est iocosis, / ne possint, nisi pruriant, iuvarē³⁰*). Dar labiau sustiprina savo atviros, dažnai šiuurkščios ir nepadorios kalbos pozicijas, sakydamas, jog jis kalbąs „lotyniškai“. Vėl apie tokius „lotyniškus žodžius“ (*verba Latina*) jis prabyla *Epigr. XI 20*: čia cituojama principsui Augustui priskiriama epigrama, nukreipta prieš Fulviją, Marko Antonijaus žmoną. Joje vartojami tokie nepadorūs žodžiai kaip *pedicare, mentula, futuere*. Poetas įsitikinęs, kad Augustas pateisintų jo smagias knygeles (*lepidi libelli*), nes pats mokėjęs rašyti su romėnišku atvirumu (*scis Romana simplicitate loqui* (*Epigr. XI 20,10*)). Adresuojama epigrama pavyduoliui, skersomis žiūrinčiam skaitytojui, kuris niūrus imasi epigramų (*Epigr. XI 20, 1–2: ..., livide,... / ... qui tristis verba Latina legis*): taigi vėl, kaip ir I knygos įžangoje, epigramos kalba apibūdinama kaip *verba Latina, Romana simplicitas*, o kritiškas skaitytojas – *tristis*. Tai tas skaitytojas, kuris niekada nesijuokia ir nepokštauja, bet kadangi juokas, anot Plinijaus laiško (*Epist. V 3*), žmogaus savastis³¹, tai šis, anot I epigramų knygos įžanginio laiško, *ambitiose tristis* (*Epigr. I praef. 12*) personažas tik apsimeta niūriu, griežtai besilaikančiu *gravitas*³² idealo: štai tikroji *ambitiose* reikšmė – apsimestina niūrus, liūdnas, rimtas (*tristis*). Tokiam skaitytojui Marcialis nepataria

28 „Nepadorios, per mažai rūščios eilės“.

29 Aš suprasčiau žaismingą žodžių tiesą, t. y. epigramų kalbą, jeigu tai priklausytų nuo manęs... (vertė A. T. Veličkienė)

30 Toks įstatymas mat šmaikščių eilučių: / Niekam jos nepatinka, jei neniežti! (vertė A. T. Veličkienė)

31 Plinijus sako kartais rašęs nerimtas eiles, klausęs komedijų ir žiūrįs mimų pasirodymus, be to, kartais besijuokias, pokštaujās, žaidžias (*rideo, iocor, ludo*), žodžiu, kad išvardytų visas savo nekaltų pramogų rūšis, pasakysias, kad jis tiesiog žmogus.

32 „Rimtumas, svarumas, svarbumas“, viena iš kompleksinės sąvokos *virtus Romana* („romėniškoji dorybė“) – romėnų moralinio idealo – dalių.

net imti į rankas savo knygelės, jam poetas ir neketina teisintis. Poetas pabrėžia, kad epigramos rašomos tiems, kurie įpratę stebėti Floralijas³³ (*Epigr. I praef. 16: Epigrammata illis scribuntur, qui solent spectare Florales*). Taip Marcialis atsako į galimus kaltinimus dėl jo kūrybos turinio žalingumo skaitytojų moralei: tegul net neima į rankas epigramų poeto knygelių tie, kurie nežiūri Floros vaidinimų-mimų (*Epigr. III 86, 4: Non sunt haec (epigrammata) mimis improbriora³⁴*), kurie nemoka ir nežino fescenijų, kurie nedalyvauja triumfuose ir nepajuokia savo dainelėse triumfatorių (*Epigr. I 4, 3: consuevere iocos vestri quoque ferre triumph³⁵*), tikėdami apvalančiąja šių kūrinių galia, kurie nešvenčia linksmiausios metų šventės Saturnalijų, kai prisimenami auksiniai Saturno laikai ir viskas apsiverčia aukštyn kojomis, žodžiu, tie, kurie nedalyvauja Romos viešajame gyvenime, tai yra nėra tikrieji romėnai.

Taigi, pasak Marcialio, būtent leksinis laisvumas, atviri žodžiai yra skiriamasis, būdingas epigramų bruožas, kuris tiesiogiai sieja šią poezijos rūšį su kultinėmis derlingumo švenčių šaknimis. Leisdamas savo knygas kaip tik prieš Saturnalijas, jis pripildo epigramas šventinės nuotaikos ir pateikia nemažai saturnališkųjų elementų bei realiųjų.

LITERATŪRA:

- ARISTOTELES, 1913. Aristotelis De arte poetica liber, recensuit Guilelmus Christ, Lipsiae: Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana.
- ARISTOTELES, De partibus animalium. 1. Prieiga per internetą: <http://etext.virginia.edu/etcbn/toccer-new?id=AriPaan.xml&images=images/modeng&data=/texts/english/modeng/parsed&tag=public&part=3&division=div2> [Žiūrėta 2012 rugsėjo 10 d.].
- ARISTOTELIS, 1990. Poetika, vertė Marcelinas Ročka, in: Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, psl. 277 – 320.
- BIRŽIETIENĖ, S. 2000. Autobiografiniai atspindžiai Marcialio kūryboje, *Literatūra : mokslo darbai*, 42(3), p. 62-67.
- HOWELL, P., 1980. A Commentary on Book One of the Epigrams of Martial. London: Athlone Press.
- MARTIALIS, 1925. M. Valerii Martialis Epigrammaton libri. Rec. W.Heraeus, Lipsiae in aedibus B.G.Teubneri.
- MARTIALIS, 1998. Epigramos, vertė Aleksandra Teresė Veličkienė, Vilnius: Baltos lankos.

33 Ludi Florales – dar viena su žemdirbystės ciklu susijusi pavasario šventė, skirta romėnų žydėjimo ir augmenijos deivei Florai, švenčiama nuo III a. pr. Kr., o nuo 173 m. pr. Kr. tapusi kasmetinė. Marcialio laikais ji buvo švenčiama šešias dienas (nuo balandžio 28 iki gegužės 3 d.). Tai buvo seksualinio laisvumo dienos, taip pat per šventę buvo vaidinami mimai, juose vietoj aktorių pasirodydavo laisvo elgesio moterys (meretrices), jos per pasirodymus apsinuogindavo (Howell: 100). Atrodo, kad būta nemažai ir žodinio nepadorumo.

34 Šios (epigramos) nėra nepadoresnės už mimus (vertimas autorės).

35 Jūsų triumfai seniai priprato pašaipas kęsti, / Tapt pajuokų taikiniais gėda vadams nebaisi (vertė A. T. Veličkienė).

- PLATONAS, 2000. Valstybė, vertė Jonas Dumčius, Vilnius: Pradai.
- REICH, H., 1903. Der Mimus. Ein Litterar-Entwicklungsgeschichtlicher Versuch, Berlin: Berlin Weidmann.
- ROMĖNŲ AUTORIAI, 1. Prieiga per internetą: <http://www.intratext.com/LATINA/> [žiūrėta: 2013 vasario 21 d.].
- SULLIVAN, J.P., 1991. Martial: the Unexpected Classic. A Literary and Historical Study, Cambridge: Cambridge University Press.
- SVETONIUS, 1998. Dvylikos Cezarių gyvenimas, vertė Janina Mažiulienė, Vilnius: Vyturis.
- ŠARKAUSKIENĖ, S., 2003. Lotyniškasis XVI – XVII amžiaus LDK epitalamijas, Kaunas: Naujasis lankas.
- ГАРТМАН, Н., 1958. Эстетика, Москва: Издательство иностранной литературы.
- ТОКАРЕВ, С. А. (гл. редактор) 1988. Мифы народов мира, т. 2, Москва: Советская энциклопедия.
- ТРОНСКИЙ, И.М., 1988. История античной литературы, Москва: Высш. шк.

SATURNALIJŲ ATSPINDŽIAI MARCIALIO EPIGRAMOSE

Skirmantė Biržietienė

SUMMARY

The paper deals with the peculiarities of the epigrams of Martial. Marcus Valerius Martial is a Roman poet of the 1st century, whose *oeuvre* consists entirely of epigrams. Deciding to be a professional epigram writer, Martial needs to excuse such a frivolous practice, for the epigram always stood in the lowest place even between the comic genres. Epigrams were always regarded as a play, game (*παίγνιά*), not worthy of being the main occupation of any freeman, but having very strict rules of metre, size, matter and style. *Inter alia* the epigrammatic verses are notorious for verbal freedom. Greek philosopher Aristotle, the most important founding figure in Western philosophy, also known as an author of the first extant work of literary criticism, relates tragic and comic genres with religion, beliefs and rites. According to Aristotle, comedy emerged from the phallus' songs sung during the *comos* – agricultural feast. Martial attributes the obscenity of the epigram to the freedom and misrule of the most popular Roman feast *Saturnalia*, celebrated at the end of December. Almost all of his books were published just before Saturnalia, as a potential present, some of them were created during the feast and described the settings and atmosphere of it, otherwise they are full of potation, jesting, obscenity and nasty remarks.

Key words: Saturnalia, epigram, Fescenine, comedy, mime, jesting, obscenity, verbal freedom.